

Perinteiset sananlaskut kuvaavat usein naista hyvin kielteisessä valossa
Sananlaskut ovat myös tasa-arvopolitiikan välineitä

Anne Männikkö ja Matti Wiberg

Sananlaskut elävöittävät politiikan kieltä. Eri poliittiset tahot pyrkivät tavoitteisiinsa muun muassa sananlaskuja viljelemällä. Niistä onkin poliittisessa retorikassa monenlaista apua, mikä perustuu ennen kaikkea niissä ilmaistun kokemustiedon tuomaan auktoriteettiin.

Sananlaskut auttavat esittäjäänsä vakuuttamaan kuulijansa siitä, että hänen johtopäätöksensä on oikea. Sananlasku voi myös ehkäistä jännitteitä ja vastaväitteitä ja viedä huumorin avulla puhujan arkijärjen ja rehellisen kansan puolelle. Sananlasku ei syyllistä kumpaakaan osapuolta. Sananlaskut ovat oiva keino viimeisen sanan varmistamiseksi.

Sananlaskuja käytetään sekä perinteisesti että muunneltuina. Tuttujen sananlaskujen vääntely hauskuuttaa ja herättää huomiota niin mainoksissa kuin poliittisissa karikatyyreissäkin. Muunnelmat tuovat totutut ajatusmallit näkyviksi, kritisoivat sanontojen sisältöjä, herättävät kielitietoisuutta ja luovat uutta. Muunnelmien avulla voidaan esimerkiksi tuoda naisen perspektiivi näkyvämmiin esiin esimerkiksi kielipoliittisessa ja yleisemmässäkin poliittisessa keskustelussa.

Sananlaskut jopa naisvihamielisiä

Sananlaskut kielellisenä perintönä ja ilmaisukeinona ovat tekstejä, jotka tuovat hyvin sukupuolinäkökulman esiin. Perinteisissä sananlaskuista kuvastuu yhteiskunnan patriarkaalisuus ja miehisen näkökulman vallitsevuus. Kielentutkijat puhuvat miehisestä normista tai geneerisestä eli yleispätevästä maskuliinisuudesta, ilmiöstä, jossa mieheen viittaavaa kieliainesta käytetään tarkoittamaan ihmistä yleensä.

Viittaus näkyy vaikkapa sananlaskussa Auttaa miestä mäessä. Miehisen normin katsotaan olevan osa seksismiä eli ajattelua, joka pitää toista sukupuolta luonnostaan toisen yläpuolella olevana ja joka ilmenee sivuuttamisena, halventamisena tai huonompaan asemaan asettamisena.

Kielen seksismi on ajankohtainen aihe myös Suomessa. Suomen kielen lautakunta on vastikään ottanut kantaa suomen kielen seksistisiin ilmauksiin suosittelemalla siirtymistä tasapuolisiin ilmauksiin ja sukupuolineutraaleihin tehtävänimikkeisiin.

Sananlaskut ovat otollisia välineitä sukupuolesta käytävään keskusteluun myös siksi, että ne perinteisessä muodossaan kuvaavat naista usein hyvin kielteisessä valossa, jopa naisvihamielisesti. Monia kieliä koskevat tutkimukset puhuvat sananlaskujen misogyyneisyydestä eli naisvihamielisyydestä. Kielen seksismin katsotaankin tyypillisesti esiintyvän muun muassa sananlaskuissa.

Sananlaskut sopivat sukupuolikeskusteluun jo tematiikkansakin puolesta, sillä sukupuoli on yksi niiden tyypillinen aihealue. Niissä pohditaan naisen ja miehen olemusta ja rooleja, millaisia ne ovat ja millaisia niiden pitäisi olla.

Sananlaskut ovat sopivia kohteita kriittiselle kielianalyysille, koska ne ovat yleisesti tunnettuja ja pyrkivät ilmaisemaan yleisiä, yleispäteviä viisauksia, ja antamaan myös ohjeita. Ne ovat nasevia, ytimekkäitä ja mieleenpainuvia riimeineen, rinnastuksineen, vastakkainasetteluineen ja kielikuvineen. Juuri nämä ominaisuudet tekevät sananlaskut käyttökelpoisiksi myös politiikan

kielen ilmaisu- ja tehokeinoksi. Samasta syystä niitä sovelletaan mainonnan kielessä. Kielellä leikittely on erityisesti mainonnassa tehokas keino herättää huomiota.

Perinteisiä sananlaskuja käytetään hyväksi paitsi keskusteltaessa sukupuolesta yleensä, myös silloin, kun keskustellaan nimenomaan kielestä. Monet kirjojen ja artikkelien otsikot, jotka käsittelevät saksan kielen seksistisiä piirteitä ja antavat ohjeita sukupuolisensitiiviseen kielenkäyttöön tai puhuvat oletetuista eroista naisen ja miehen kielessä, muuntelevat perinteisten sananlaskujen muotoiluja esimerkiksi korvaamalla mieheen viittaavat sanat naiseen viittaavilla ja onnistuvat näin kiinnittämään huomion kielen mieskeskeisyyteen ja tuomaan naista näkyvämmäksi kieleenkin.

Esimerkkeinä voisi mainita uudismuotoilut: Eine Frau, ein Wort - Sanasta naista - muunnelmana sananlaskusta Ein Mann, ein Wort - Sanasta miestä, Übung macht die Meisterin, naiseen viittaava versio sananlaskusta Übung macht den Meister - Harjoitus tekee mestarin - sekä Es ist noch keine Meisterin vom Himmel gefallen sananlaskusta Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen - Kukaan ei ole seppä syntyessään.

Perinteinen kaava, uusi sisältö

Perinteisiä sananlaskuja ei muunnella vain kielipoliittisissa, vaan myös yleisemmissä poliittisissa yhteyksissä. Naisnäkökulmasta on kylläkin kyse myös seuraavissa esimerkeissä. Amerikkalaisen naisliikkeen jo 1970-luvulla lanseeraama slogan Nainen ilman miestä on kuin kala ilman polkupyörää, joka on sittemmin ehtinyt vakiintua sananlaskuksi jo moneen kieleen, käyttää hyväkseen perinteistä kaavaa ”nainen ilman miestä on kuin x ilman y:tä”.

Sveitsin naisliike turvautuu sananlaskuihin taistellessaan naisten poliittisten tai työelämäoikeuksien puolesta. Sveitsin liittopresidentti Micheline Calmy-Reyn viisi vuotta sitten pitämästä puheesta löytyy slogan Die Frau lebt nicht vom Lob allein - Nainen ei elä pelkästä ylistyksestä, muunnelmaa raamatullisesta sananlaskusta Ihminen ei elä vain leivästä.

Sananlaskunomaista ilmausta Kun nainen tahtoo, kaikki seisahtaa - Wenn (die) Frau will, steht alles still - käytettiin erään naisten lakon mottona ja ammattiyhdistysliikkeen iskulauseena 1990-luvun alussa Sveitsissä. Sitä on myös käytetty vaatimuksissa tasa-arvon edistämiseksi työelämässä.

Perinteisen sananlaskun mukaan Naisen paikka on kotona, saksaksi Frauen gehören in die Küche. Tämä on saanut sveitsiläiset tasa-arvon puolustajat muistuttamaan Frauen gehören ins Haus - ins Gemeindehaus, ins Rathaus, ins Bundeshaus - Naisen paikka on kunnantalossa, kaupungintalossa, liittopäivätalossa. Iskulause leikittelee sanan ”Haus” (’koti’, ’talo’) merkityksillä: alkuosa toistaa stereotypian eli perinteisen käsityksen siitä, mihin nainen kuuluu, mutta loppuosa kumoaa sen.

Saksankielisen kielialueen naisliike on kehittänyt muitakin sananlaskunomaisia iskulauseita.

”Mielummin x kuin y” tai ”Parempi x kuin y” on yleinen rakennekaava niin perinteisissä sananlaskuissa kuin sananlaskumuunnelmissakin. Lieber/Besser gleich berechtigt als später - Mielummin oikeudet heti eikä vasta myöhemmin - jossa sanaleikki ja uusi merkitys on saatu aikaan pelkästään leikkimällä oikeinkirjoituksella eli kirjoittamalla alun perin yhteenkuuluvat yhdyssanan osat erikseen: sanaleikin avulla tasa-arvovaatimuksen (gleichberechtigt) rinnalle on tullut vaatimus kiireellisyydestä (gleich).

Tämä sananlaskunomainen ilmaus esiintyy muun muassa keskustelussa naisten ja miesten palkoista Itävallan ammattiyhdistysliikkeessä ja Saksan vihreiden naisten iskulauseena.

Tutun Vaatteet tekevät miehen - sananlaskun muunnelmana esiintyy toisinaan Frauen machen Staat - Naiset tekevät valtion. Muotoilua on käytetty niin iskulauseena ja esitelmäotsikkona kuin lehden teemana ja tapahtuman nimenäkin.

Tyypillistä sananlaskukaavaa hyödyntää myös muotoilu Ohne Frauen läuft nichts - Ilman naisia mikään ei toimi (ohne x kein y, ilman x:ää ei y:tä), joka sekkin on ehtinyt saada vakiintuneen aseman kielessä, mikä näkyy myös useisiin eri tarpeisiin kehitellyissä muunnelmissa, olipa sitten kyse kirkosta tai talouselämästä: Ohne Frauen läuft auch in der Kirche nichts - Kirkossakaan ei mikään toimi ilman naisia tai Ohne Frauen läuft wirtschaftlich nichts- Talouselämä ei toimi ilman naisia.

Vanha viha ei ruostu

Naisliike muodostaa vain yhden ryhmän, joka hyödyntää sananlaskuja poliittisessa keskustelussa. Esimerkkejä sananlaskujen luovasta käytöstä löytyykin tietysti myös yleisemmistä poliittisista asiayhteyksistä, niin sisä-, ulko- kuin maailmanpoliittisistakin.

Saksan sisäpolitiikkaan liittyviä esimerkkejä: Helmut Schmidtin johtamistyyliä kuvattiin sanoilla Der Kanzler denkt. Aber wer lenkt? - Kansleri ajattelee, mutta kuka ohjaa? ja Helmut Kohlin ja Franz Joseph Straußin suhdetta sanoilla Alte Feindschaft rostet nicht - Vanha viha ei ruostu, sananlaskusta Alte Liebe rostet nicht - Vanha rakkaus ei ruostu.

Suomenkielisetkin tiedotusvälineet tarjoavat lukuisia esimerkkejä sananlaskujen käytöstä. Viron (ja Suomen) alkoholipolitiikkaan esimerkiksi viitattiin hiljattain Turun Sanomien uutisessa otsikolla Mitä suomalaiset Virossa, sitä virolaiset Venäjällä (TS 23.6.) käyttäen näin hyväksi perinteistä sananlaskua Mitä isot edellä, sitä pienet perässä.

Sananlaskut ovat usein sanallistettuja kuvia, metaforisia ilmauksia jostakin ajatuksesta. Niinpä onkin luonnollista, että poliittisissa konteksteissa niitä käytetään usein yhdessä pilapiirrosten kanssa viittaamassa johonkin ajankohtaiseen aiheeseen. Aina tekstiä ei ollenkaan tarvita: sananlasku on niin tuttu, että pelkkä kuva riittää.

Tällekin sananlaskujen käyttötavalle, poliittisille karikatyyreille, on tyypillistä soveltaa ja väännellä perinteisten sananlaskujen muotoiluja. Silti sananlaskut voivat esiintyä niissä aivan perinteisessä muodossaan. Itse asiassa sananlasku voi jo itsessään olla sanallinen karikatyyri.

Kirjoittajista Anne Männikkö on saksan kielen ma. lehtori ja Matti Wiberg valtio-opin professori Turun yliopistossa.

ANNE MÄNNIKKÖ MATTI WIBERG